

Agresivnost i njezini odrazi u odgoju

Mihály SZENTMÁRTONI

UVOD

Postoje razdoblja i situacije kad se neka riječ toliko rabi da poprimi točno određenu konotaciju, a zaboravlja se na njanse. Danas je takva riječ »agresivnost«. Ona se poistovjećuje s vojnim, oružanim interventom, s krvlju i suzama, ubijanjem i smrću. Ne želimo ući u analizu rata i mržnje, nije to tema niti ove škole niti ovog predavanja. Mi govorimo o agresivnosti u odgoju, a vjerojatno ćemo da, izuzev možda bolesnih oblika, brutalne agresivnosti nema u našim obiteljima. Ali ima suptilne, manje vidljive, koja može također imati razornu moć s obzirom na djetetov duševni razvoj.

Predavanje ima četiri tematske jedinice: psihološka analiza agresije, odgojni stilovi koji pojačavaju agresivnost kod djeteta, neki odgojni postupci koji odražavaju roditeljsku agresivnost i, napokon, kontrola ljutnje kao najčešćeg izvora agresivnog ponašanja.

ŠTO JE AGRESIVNOST?

Što je agresivnost? – Na prvi pogled čini nam se da znamo odgovor na to pitanje; dovoljno je pogledati oko sebe i pokazati prstom na nasilje, rat, uništenje prirode i reći: evo, to je agresivnost! Međutim takvo nabranje zapravo nema kraja, pa upravo ta širina pojma agresivnosti upućuje nas na oprez, jer ako je sve agresivnost, tada ništa više nije agresivnost. Čini se, naime, kao da je pojam »agresivni nagon« postao vreća bez dna u koju se može strpati sve i svašta. Ako netko ubije svog oca, ako zalupi vratima, ako igra šah, ako marljivo radi, ako ne radi, ako je zavidan ili ljubomoran, ako se osvećuje, ako zabranjuje nešto ili ako učini nešto što je zabranjeno, ako se buni i ako se ne buni, ako voli i druži se ili ako ne voli i ne druži se... sve se to može tumačiti kao izražaj agresivnog nagona.

Da bi spasili agresivni nagon od potpune konfuzije, neki autori dijele taj sadržaj »agresivne vreće« u dvije kategorije: razlikuju korisne i štetne oblike agresivnosti. Dosljedniji mislitelji – poput S. Freuda – drže da ako postoji »agresivni nagon«, onda ne možemo isključiti ni jedan oblik njegova očitovanja. Drugi, manje dosljedni, kao K. Horney, E. Erikson i E. Fromm, nasuprot tome, nastoje riješiti nerješivi zadatak, tj. izgraditi takav pogled na agresivnost i tumačenje agresivnosti u kojem se mogu očuvati »korisni« oblici agresije, a odstraniti »štetni«.

U užem smislu riječi, agresivno je ono ponašanje koje je usmjereno na to da nanese drugome fizičku ili psihičku štetu.¹ Ali zbog čega to čini čovjek? Postoji li stvarno agresivni nagon? S obzirom na genezu, nastajanje agresivnog ponašanja, također postoje dva pristupa. Po jednoj koncepciji čovjekov agresivni nagon potječe iz njegove životinjske naravi, slično kao što postoji »nagon smrti« (Freud). Po drugoj koncepciji agresivni nagon je svojstven upravo čovjekovoj naravi, budući da je agresija unutar vrste poznata samo kod čovjeka. Prema tome, ne bi se moglo govoriti ni o kakvom nagonu, nego o socijalnom učenju (A. Bandura).

Može li se braniti teza da je agresija nagon? Oni koji zastupaju pozitivan odgovor na to pitanje, navode kao glavni dokaz ratove kojih je uvijek bilo i, vjeruju, bit će. Ratovi bi, navodno, služili, kao ventil za ispražnjenje nakupljene agresivnosti. U prilog toj tezi ide i pojava da se za vrijeme ratova unutar društveni sukobi i napetosti smanjuju, dolazi do homogenizacije, ujedinjenja članova iste grupacije, naroda, do nacionalnog jedinstva. Međutim, upravo suvremeni način ratovanja opovrgava tu tezu. Dok je naime, npr. vojnik u borbi ubijao neprijatelja, možda je bila potrebna određena doza agresivnosti da to može učiniti, ali u uvjetima suvremenog ratovanja, to ne vrijedi. Naprotiv, usmjeravanje jedne rakete iz aviona ili izbacivanje atomske bombe, teledirigirane rakete, itd., pretpostavlja »hladnokrvnost« i precizno odmjeravanje i kalkuliranje cilja. A to se ne može raditi u afektu, u uzbuđenom stanju, što karakterizira agresivnost.

»Hladnokrvno djelovanje« vodi nas do jednog novog pojma, koji se često povezuje s agresivnošću, premda nemaju isti korijen: *sadizam*. Osnovni motiv sadizma je svesti drugu osobu na stvar. To je stav koji zahvaća čitavog čovjeka, ima za svrhu pribavljanje radosti, užitka. Za razliku od toga, mržnja je osjećaj, čuvstveni stav, koji ne mora zahvatiti čitavu osobu: mrziti se može i život ili neka stvar, a ne samo čovjek, dok je sadizam uvijek okrenut prema drugoj osobi, čovjeku. Ovdje treba spomenuti još bijes, *ljutnju*. Iskazivanje bijesa u ponašanju nikad ne stvara osjetno zadovoljstvo, jedino može umanjiti napetost. Nikad ne stvara radost, ako nekoga udarimo, jedino ako se u taj čin umiješa i sadizam.

Budući da bijes, ljutnja, nije izvor radosti, već se automatski javlja kad je prisutan određeni podražaj, ljutnja se ne može niti planirati niti odgoditi. Trajanje ljutnje možemo donekle skratiti, umanjiti je snagom volje, ali je ne možemo pojačavati voljno, jer tada već postaje manipulirana. Nasuprot tome, djelovanje sadistične osobe moguće je itekako unaprijed planirati, produljiti, odgađati, štoviše, svrhovitost i voljnost pripadaju u njegovu bit. Bit sadizma je svesti drugoga na sredstvo, pretvoriti subjekt u objekt. Dovoljno je sjetiti se da ne postoji životinjski sadizam; to je isklju-

1 R. BECK, *Motivation. Theories and Principles*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1978, str. 292.

čivo »ljudska« pojava. Pritom je značajno i to da sadist u većini slučajeva nije »ljut« na svoju žrtvu. Jedan bivši logoraš iz Auschwitza pričao je kako je neki takav sadistički stražar prije nego što bi ubio svoju žrtvu uvijek vikao: »weinen!«, »plakati!«, da bi na taj način došao do izražaja subjektivitet žrtve. Sadisti uživaju u ubijanju svoje žrtve samo onda ako ona plače, moli za svoj život, pokazuje znakove straha. Želja sadista nije naprosto uništenje drugoga, nego izvršenje jednog unaprijed smišljenog scenarija.

Čemu sva ova analiza agresivnosti, sadizma i ljutnje? Željeli smo time uvesti temu o agresivnom nagonu. Prema nekim suvremenim autorima ne postoji agresivni nagon.² To je važna spoznaja, jer se nitko ne može »otkupiti« pozivajući se na svoj nagon, na nešto što ne može kontrolirati. Bit agresivnosti je u manjku samopoštovanja, odnosno u poremećenom samopoštovanju. Posljedica blokade samopoštovanja s jedne strane je projekcija, s druge strane agresija. U agresiji frustrirana osoba želi ponovno osvojiti svoje izgubljeno samopoštovanje. Ukratko, ljudska agresivnost nije biološka nego psihološka pojava.

AGRESIVNOST I ODGOJNI STILOVI U OBITELJI

Ako analiziramo dinamiku agresivnosti, možemo razlikovati dvije vrste: ekspanzivnu i defenzivnu, tj. osvajačku i obrambenu agresivnost. Ne radi se, jasno, o dvjema odvojenim pojavama, nego o dvjema funkcijama iste *sposobnosti prilagođivanja* pojedinca stvarnosti. Ekspanzivna, osvajačka agresivnost je sposobnost koja služi da čovjek može eksperimentirati sobom i nadvladati zapreke koje se nađu na putu do ostvarivanja sebe. Ona stoji u pozadini svake kreativnosti. Defenzivna, obrambena agresivnost služi za obranu vlastite ličnosti od opasnosti i prijetnji. Osoba stavlja u akciju svoje obrambene agresivne potencijale kad je u opasnosti njezin fizički ili psihički integritet. Obrambena se agresivnost pokreće kad osoba percipira, opaža da su u opasnosti njezin svjetonazor, sustav vrednota, osobno dostojanstvo.

U djetinjstvu osvajačka agresivnost omogućuje djetetu da se bori protiv veza ovisnosti o roditeljima i da na taj način izgrađuje svoj identitet. Do neovisnosti se stiže samo onda ako dijete ima mogućnosti da eksperimentira, da nadvlada teškoće i zapreke. Stoga upozoruju psiholozi da u pozadini nasilništva može stajati i potiskivanje samostalnosti u djeteta u ranim godinama i lomljenje svake ekspanzivne agresivnosti.

Agresivnost, prema tome, po sebi nije ni dobra ni loša: može biti u službi prilagođivanja, ali može biti i destruktivna. Ta osobna sposobnost nalazi svoju granicu u drugoj osobi. Kontrola agresivnosti temelji se na

2 A. HELLER, *Az őszitőnök* (O nagonima), Budapest, Gondolat 1978.

čovjekovoj sposobnosti uživljanja u osjećaje drugoga, a prema nekim istraživanjima ta se sposobnost javlja već oko druge godine života. Problem ljudske agresivnosti nije dakle pitanje samo društvenih konvencija i rituala, nego je u osnovi problem same osobe, još točnije, problem vrednota koje osoba prihvaća i koje postaju njezinim životnim modelom. A to se uči. I kod te točke stižemo do odgojnih stilova, budući da se prve vrednote i prve identifikacije stječu u obitelji. Iz toga slijedi da je dječja agresivnost povezana s odgojnim ozračjem unutar obitelji. Moguća su četiri odgojna stila:

1. *Autoritarni odgoj* – To je slučaj kad roditelji odlučuju o svemu što se tiče djetetova ponašanja, a temelji se na *unaprijed određenim pravilima* i normama, što obično daje naslutiti određenu nesposobnost roditelja da se prilagođuju situacijama, tj. znači određenu krutost u odgoju. Roditelji nastoje regulirati, kontrolirati i vrednovati ponašanje i stavove djeteta u skladu s unaprijed danim modelom, obično apsolutnim, katkad teološki motiviranim, a određenim od nekog višeg autoriteta. Taj odgojni stil često stavlja dijete u situaciju frustracije, budući da zadovoljavanje potreba često naiđe na kaznu, obično tjelesnu, što može imati za posljedicu kasniju agresivnost.

2. *Permisivni odgoj* – To je slučaj kad se namjerno žele eliminirati sve frustracije zbog straha da će one stvoriti traume, duševne rane kod djeteta. Zbog toga se djetetovim željama popušta i nastoji se otkloniti teškoća i neuspjeh. Izbjegavaju se izravne kazne, osobito tjelesne. Kao posljedicu takav odgoj obično ima manjak sposobnosti u djeteta da iskuša vlastitu snagu i stekne povjerenje u sebe i svoju sposobnost da nadvlada teškoće. Rađa se opća nesigurnost, što katkad rađa još većom agresivnošću, nego autoritarni odgojni stil.

3. *Nedosljedni odgoj* – Odgoj ovisi o trenutnom raspoloženju roditelja, a kreće se između autoritarnog i permisivnog. Takav odgoj ne omogućuje djetetu potrebne točke orijentacije za ponašanje, stoga rađa tjeskobom i osjećajem izgubljenosti, što se postepeno pretvara u veliku nesigurnost. Stoga se pretpostavlja da taj odgojni stil uzrokuje još veću agresivnost i silovitost, nego prethodna dva stila.

4. *Autoritativan odgoj* – Misli se na takav odgoj koji računa s potrebama djeteta pa se ne oslanja na samovoljni autoritarizam, ali se istovremeno temelji na prihvaćenim vrednotama. Takav odgoj pruža djetetu sigurnost, premda ne ide za tim da ukloni sve sukobe i teškoće, zabrane i neuspjehe. Pretpostavlja se da taj odgojni model uzrokuje najmanju agresivnost.

Ove pretpostavke bile su potvrđene adekvatnim metodama.³ Nas ovdje zanima zapravo jedan podatak: najveću agresivnost u djetetu stvara

3. S. BONINO e G. SAGLIONE, »Aggressività e stili educativi familiari«, in *Psicologia Contemporanea*, 7 (1980), 17-23.

nedosljedan odgoj. A nedosljednost najviše dolazi do izražaja upravo u roditeljskoj agresivnosti, bilo fizičkoj, bilo verbalnoj. Stoga ćemo razmotriti, kako se zapravo prenosi agresivnost, tj. kako se ona uči.

KAKO SE UČI AGRESIVNOST?

Različita istraživanja svjedoče o tome da *promatranje agresivnog ponašanja* pojačava agresivnost i u odgajaniku.

Bandura, Ross i Ross (1963) podijelili su devedesetšestoro djece predškolske dobi od tri do pet godina u četiri skupine i izložili ih na 10 minuta, svaku grupu posebno, ovim iskustvima:

- grupa A: izravno promatranje agresivnog odraslog čovjeka,
- grupa B: promatranje istog agresivnog odraslog na filmu,
- grupa C: crtani film o agresivnom mačku,
- grupa D: kontrolna grupa bez promatranja agresivnog modela.

Agresivno ponašanje modela u grupama ABC sastojalo se u različitim oblicima nasilja, dotad nepoznatog djeci, prema jednoj velikoj lutki. Modeli bi npr. sjedali na lutku, tukli je batinom, bacali po zraku, udarali nogom, sve to popraćeno verbalnim izražajima agresivnosti poput: »Daj, udri!«. Nakon svega desetak minuta djeca svih skupina stavljena su u jednu sobu, a da bi se pojačali agresivni stavovi, izložena su blagoj frustraciji na taj način da su im bile oduzete najomiljenije igračke. Među igračkama koje su ostale bila je i velika lutka na kojoj su odrasli iskazivali agresivno ponašanje. Djeca su bila promatrana 20 minuta.

Rezultati: Djeca iz eksperimentalnih grupa ABC pokazivala su agresivno ponašanje u dvostruko jačoj mjeri nego djeca iz kontrolne grupe, i to često upravo onako kako su to vidjela kod modela. Između tri eksperimentalne grupe nije bilo bitne razlike, osim zanimljive okolnosti da najjači učinak nije imao živi model nego crtani film.⁴

TJELESNE KAZNE

Najizravniji oblik roditeljske agresivnosti prema djetetu je tjelesno kažnjavanje. Tijekom tisućljeća ljudi i narodi vjerovali su da je moguće promijeniti ljudsko ponašanje kaznama. Međutim treba pripomenuti da su rezultati kažnjavanja u odgoju relativno slabog učinka s obzirom na eliminiranje nepoželjnog ponašanja. Uostalom to vrijedi i u društvu, npr. rigorozne kazne za određene zločine, pa čak ni smrtna kazna nisu kadri

4 R. TAUSCH – A. M. TAUSCH, *Psicologia dell'educazione*, Roma, Citta Nuova 1979, str. 77.

eliminirati kriminal. Štoviše, neki autori smatraju da je izvršena kazna pedagoški bez ikakve vrijednosti, budući da ne može ugasiti neželjeno ponašanje nego samo potisnuti njegovo izvršenje. Stoga kazna može djelovati kao motivacija samo ako nije izvršena, tj. samo kao prijetnja: »Ako napraviš to i to, slijede takve konsekvencije!«. Ali kad je djelo već učinjeno, kazna poprima vrlo lako konotaciju odmazde. (Zanimljivo je uočiti da je Sv. pismo, osobito SZ, puno takvih prijetnji kaznama, ali gotovo nikad nisu izvršene, osobito ako narod ili pojedinac snagom tih prijetnji odstupi od svoje zle namjere.)

Zašto su tjelesne kazne kontraproduktivne? Prije svega treba reći da je roditelj koji tuče dijete loš model za socijalno ponašanje. On, naprotiv, postaje *modelom agresivnosti*, upotrebe sile, nepoštivanja ljudskog dostojanstva, ograničene kontrole nad sobom itd. Kad neki roditelj fizički kazni, tuče dijete koje se agresivno ponašalo prema svom bratu ili vršnjaku, uvjeren je da će tim činom naučiti dijete kako ne smije tući drugoga. Međutim, roditelj upravo to čini što želi da dijete ne čini, pa će dijete naučiti da stariji smiju tući mlade, jači slabije. Istodobno neće naučiti kako se može kontrolirati vlastita ljutnja drukčije, osim fizičke agresije.

Ovome bismo mogli dodati i to da kažnjeno dijete često stoji u središtu pozornosti ostalih, npr. u razredu, pa na taj način postaje »negativni junak«, što će djelovati više kao poticaj da ponovi takvo ponašanje negoli da ga napusti. Napokon, kažnjavanje uvijek kvari međuljudske odnose između roditelja i djece, smanjuje djetetovo samovrednovanje, a pojačava negativnu sliku o sebi (»Ti si zločest!«).

Kad je riječ o kažnjavanju, prevladava mišljenje da je korisnije priteći tzv. naravnim posljedicama kao kazni, osobito ako se radi o takvim prijestupima gdje se osoba mogla ponašati drukčije, npr. kad dijete odbija doći k stolu. Znači li to da roditelji nikad ne smiju udariti dijete? Danas se tom problemu kuša pristupiti s nešto više diferenciranosti nego što se činilo za vrijeme žestoke kampanje protiv bilo kakve tjelesne kazne. Ima, naime, obitelji gdje iz načela neće nikad udariti dijete, ali istovremeno ga drže pod takvim terorom da bi bilo bolje da ga udare, a i dijete bi više voljelo da dobije koju pljusku nego da neprestano sluša moraliziranja. Kad je riječ o tjelesnom kažnjavanju, evo nekoliko savjeta:

1. Tjelesno kažnjavanje je opasno ako je nesigurnog ishoda, tj. kad je roditelj toliko uzrujan, nekontroliran, da se ne zaustavlja kod jednog udarca nego bjesomučno tuče dijete. Na iskrivljenom licu roditelja dijete tada može ugledati takvu mržnju koju neće nikad zaboraviti, pa će tako pamtili svoga roditelja i poslije smrti.

2. Treba imati pred očima da se iza tjelesnog kažnjavanja mogu skrivati različiti pokretači, npr. sukob na radnom mjestu čija će žrtva biti dijete kod kuće. Ako se to često ponavlja, dijete će postati nepovjerljivo i neće

s radošću očekivati roditelja s posla nego će najprije izdaleka proučiti kakvog je raspoloženja.

3. Nemojmo zaboraviti ni to da smo upravo mi, tj. roditelji, prvi »suučesnici« u djelima svoje djece u smislu da djeca većinu mana ili jednostavno nasljeđuju od roditelja ili ih nauče putem imitacije. Većina pogrešaka djece ima korijen u roditeljima. Uostalom, općepoznata je psihološka pojava da mi projiciramo naše mane i pogreške u druge.

4. Osnovno je pravilo za tjelesno kažnjavanje da se kazna i odgoj moraju dogoditi istovremeno. Dijete mora osjetiti da ga volimo, ali ne odobravamo njegovo djelo. S kaznom, pljuskom ili drugim oblikom tjelesne kazne stvar je završena. Tu se obično javlja pitanje: Je li dijete dužno moliti za oprostjenje? Mislim da bismo tu morali biti jako oprezni, osobito ako sami nismo kadri moliti za oprostjenje. Zapravo bi samo onaj roditelj smio zahtijevati da dijete moli za oprostjenje, koji je i sam kadar uvidjeti da katkad griješi protiv djeteta, da je katkad nepravedan prema njemu te i sam zna zamoliti dijete za oprostjenje.

VERBALNI OBLICI AGRESIVNOSTI U ODGOJU

Agresija može biti izravna ili neizravna, tjelesna ili verbalna. Kad je riječ o odgoju, čini se da verbalna agresija ima dva glavna oblika: izrugivanje i kritike.

1. *Izrugivanje* – Roditelj koji se ruga djetetu ozbiljno ugrožava njegov psihički razvoj. Između njega i djeteta nastaje zid. »Koliko ti puta moram ponavljati istu stvar? Jesi li gluh? Ako ne, zašto ne slušaš?« Ili: »Užasno si bezobrazan. Da mi je samo znati gdje si odrastao. U šumi? Da zbilja, takav si da pripadaš onamo!« Ili još jače: »Što ti je? Jesi li lud ili si odgrizao jezik? Ako ovako nastaviš, jamčim da ćeš završiti ili u ludnici ili u popravnom domu!«

Roditelj koji se ovako izruguje djetetu, vjerojatno nije ni svjestan da su njegove opaske napadaj na dijete, što nužno izaziva djetetov protunapad. Takve ironične opaske postaju zapreka komunikacije, jer uzbude djetetovu maštu, ispunjavajući je slikama o osveti i zadovoljštini. Izrugivanju i ironiji nema mjesta u odgoju. Veoma je korisno ako nastojimo izbjegavati takve i slične opaske: »S obzirom na tvoje godine, imaš već popriličan jezik!« Ili: »Ponašaš se kao napuhnuti žaba!« Ili: »Što umišljaš, tko si ti?« – Ni hotimice, ali ni nehotice ne smijemo kvariti djetetovu vrijednost pred drugima.

2. *Kritike* – Kada je opomena konstruktivna, a kada destruktivna, promašena? U načelu, opomena je konstruktivna kad pokazuje samo na to kako treba riješiti nastali problem, bez negativnih opaski na račun djetetove osobe.

Damir slučajno prolije čašu mlijeka. Majka: »Već si dovoljno velik da bi morao znati kako se drži čaša u ruci. Koliko puta sam ti rekla da paziš!« – Otac: »Uzalud sve, nije on kriv, vidiš da je nespretan. Uvijek je bio nespretan i ostat će takav.«

Damir je izlio samo jednu čašu mlijeka, ali ovi podrugljivi komentari na račun tog malog incidenta mogu napraviti veliku štetu u njegovoj osobnosti. Kad se dogodi kakva nezgoda, to nije najpogodnije vrijeme da se drže moralne lekcije o osobnim kvalitetama krivca. Možemo se sjetiti analognog primjera: Kad nas zaustavi prometnik zbog prebrze vožnje ili druge nepravilnosti, najgore što nam može učiniti je moraliziranje: »Kakav ste vi čovjek, pa zar vi nemate djece, vi ste neodgovorna osoba, itd.« Obično odbrusimo: »Znam da sam pogriješio, recite mi koliko plaćam kaznu, pa idemo dalje...« Zašto isto to ne primijenimo kod djece? Kod dječjih nezgoda također je uputnije baviti se samom stvari, a ne moralnim poukama.

A što učiniti kad dijete napravi kakvu nevaljalštinu? Kad je mali Martin slučajno prolilo mlijeko na stolnjak, majka mu je mirno rekla: »Vidim da se mlijeko prolilo. Evo ti druga čaša, a tu ti je i krpa.« Majka je ustala i dala iznova mlijeko i krpu za brisanje. Martin je s olakšanjem promrmljao: »Hvala, mama!« Obrisao je stol, a mama je pritom pomogla, bez ikakvih zajedljivih primjedbi.

KAKO DA KONTROLIRAMO SVOJ GNJEV?

U djetinjstvu nas nisu naučili da povremeno svi upadamo u situacije koje nas naljute. Naprotiv, učili su nas da je ljutiti se manjak samokontrole, krepost je ne pokazivati da smo ljuti. Roditelji to pokušavaju primijeniti u odgoju: nastoje biti strpljivi, toliko strpljivi da će prije ili poslije eksplodirati. Potom se uplaše da će njihova ljutnja negativno djelovati na dijete i nastoje to popraviti pretjeranom ljubaznošću.

Ljutnja, kao i prehlada, uvijek nanovo vraća se kao problem. Možda to ne volimo, ali ne možemo zanemariti. I ne možemo spriječiti da nastupi. I premda gnjev nastaje u točno određenim situacijama, ipak se uvijek pojavljuje iznenada. Kad ispadamo iz ravnoteže, ponašamo se kao da smo izgubili pamet. Takve stvari kažemo djetetu ili činimo koje ne bismo u normalnim okolnostima rekli ili učinili ni svom neprijatelju: vičemo, vrijeđamo, zadajemo niske udarce. Kad je »cirkus« završen, obično se stidimo sami sebe i svečano odlučujemo da nikad više nećemo to dopustiti. Ali gnjev ne poštuje naše odluke, u idućoj situaciji opet se ponašamo jednako.

Odluke da se nećemo ljutiti, ne koriste ničemu. Ljutnja isto tako pripada u život kao oluja: moramo je prihvatiti i spremati se za nju. Mirna

obiteljska atmosfera ne ovisi o nagloj dobrohotnoj promjeni ljudske naravi. Za njezino ostvarenje potrebna je trijezna strategija koja sustavno smanjuje napetost prije nego što će doći do eksplozije.

I ljutnja roditelja ima svoje mjesto u odgoju djeteta. Kad se u određenim situacijama ne bismo naljutili, to ne bi bio znak dobrote nego znak indiferentnosti prema djetetu. Ljutnja roditelja ne znači da dijete može trajno podnositi eksplozije roditelja, nego jednostavno poručuje: »I moje strpljenje ima granica!«.

Još za vrijeme mirnog razdoblja treba se spremati na to kako ćemo se ponašati pod 'eretom stresa. Za to treba da usvojimo tri istine: 1. Prihvaćamo činjenicu da nas djeca povremeno naljute. 2. Imamo pravo da se katkad naljutimo bez stida i osjećaja krivnje. 3. Imamo pravo pokazati ono što osjećamo uz uvjet da pri tome ne napadamo djetetovu osobu, njegov karakter. Ta pravila treba prenijeti u praksu putem kontrole ljutnje. Prvi korak u toj kontroli je taj da glasno nazovemo imenom osjećaj. To upozoruje onoga koga se tiče da promijeni ponašanje ili da se sprema na obranu: »Ljut sam!«, »Naljutili ste me!«, »Jako si me izivcirao!« – Ako te kratke izjave ne donose olakšanje, slijedi drugi korak: svoju ljutnju iz-ražavamo sve snažnijim izrazima: »Jako sam ljut!«, »Strahovito sam ljut!«, »Sav drhtim od bijesa!«. Pripazimo već sada na nijanse: izražava se osjećaj, a ne prijetnja da ćemo učiniti to i to. Čemu to služi? Katkad već jednostavno priopćenje naših osjećaja bez posebnog tumačenja može dijete zaustaviti u određenoj aktivnosti. Ipak, gdjekad je potrebno da se – to je treći korak – obrazloži ljutnja, da izrazimo negodovanje i da kažemo što bismo najradije učinili: »Kad vidim da su cipele, čarape, košulje, puloveri razbacani posvuda po podu, uhvati me bijes. Osjećam da bih najradije otvorila prozor i čitavo to smetlište izbacila na ulicu.« Ili: »Jako se naljutim kad vidim da tučeš bracu. Kad to vidim, toliko se uznemirim da mi se čini da se sve vrti oko mene. Ne mogu podnositi da ga tučeš.« Ili: »Kad vas zovem na večeru pa ne dođete, jako se naljutim. Kažem u sebi: Kad sam već spremila sva ta dobra jela, željela bih da me pohvalite, a ne samo da me uvijek živcirate zakašnjavanjem.« Taj način očitovanja ljutnje omogućuje roditeljima da svoj gnjev iskažu a da time ne naškode djetetu. Naprotiv, to nosi važnu poruku za dijete, ako se može ljutnja i agresivni impulsi izraziti na prihvatljiv način. Dijete to može naučiti samo na roditeljskom primjeru.

ZAKLJUČAK

Razmotrili smo ljudsku agresivnost, osobito njezine izražaje i utjecaje u odgoju. Kao zaključak, izdvojili bismo dvije poruke:

1. Nitko ne bi smio biti sadist – to je bolest. Nitko ne mora nužno biti agresivan – to nije nagon koji se ne bi mogao kontrolirati. Svatko se povremeno naljuti, a ljutnja se može kontrolirati.

2. Biti roditelj i dobar odgojitelj djece nije urođena sposobnost. Uostalom, roditelj se rađa istovremeno s djetetom, a odgoj znači zajednički hod i zajednički rast. Stoga neka roditelji imaju hrabrosti preispitati svoje postupke, neka imaju iskrenosti priznati svoje manjkavosti i pogrešne poteze za koje će se znati kajati. Jer tek onaj koji je sposoban shvatiti da je dijete dar Božji, moći će poštivati njegovu jedinstvenost, što će ga očuvati od napasti agresivnosti.

AGGRESSIVITY AND ITS REFLECTION IN EDUCATION

Mihály SZENTMÁRTONI

Summary

The author's discourse consists of four thematic entities: psychological analysis of aggression, educational styles which provoke and increase aggressivity in children, some educational procedures which reflect parental aggressivity, and, finally, control of anger as the most frequent source of aggressive behaviour.

The author points out that child aggressivity is connected with the educational atmosphere within the family. Four educational styles are possible: authoritative education, permissive education, inconsequent education, authoritarian education. Inconsequent education is the most frequent source of aggressive behaviour.

The conclusion emphasizes two points: 1. Nobody should be a sadist – this is a disease. Nobody needs necessarily be aggressive – it is not an instinct impossible to control. Everyone is angry at times, anger can be controlled. 2. To be parent and a good pedagogue is not an innate quality. After all, parents are born at the same time as their children, consequently, upbringing means a common path and common development. Therefore, let parents bring up the courage to revise their shortcomings and their wrong decisions, and let them be able to be sorry for them.